

Максим Дупешко

Історія,
вартя
цілої
яблу-
невого
саду

ББК 84(4УКР)7-8Дупешко-47
Д 79

Дупешко, Максим

Історія, варта цілого яблуневого саду : роман / Максим Дупешко. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2017. – 160 с.

ISBN 978-617-614-158-7

Цей роман – історія одного (не)звичайного чоловіка, який казав про себе: «Ich bin ein Czernowitzer». Але дехто побачить у цій книжці насамперед історію міста з украденою душею, що протягом ХХ століття побувало у складі півдесятка держав. Той, хто шукає велике в малому, знайде тут недавню історію всієї Європи. Ще інший – свою особисту історію в декораціях минулого. Для декого цей текст буде романом-екскурсією місцями далеко не тільки туристичними. Хоч на перший погляд – це одна із мільйонів історій кохання, яку автор усе ж оцінив у цілий яблуневий сад.

ББК 84(4УКР)7-8Дупешко-47

Жодну частину з цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

© Видавництво «Книги – ХХІ», 2017
© Максим Дупешко, *текст*, 2017
© Анна Стьопіна, *обкладинка*, 2017

ISBN 978-617-614-158-7

Усі права застережено

Максим Дупешко

ІСТОРІЯ, ВАРТА ЦІЛОГО ЯБЛУНЕВОГО САДУ

Роман

Чернівці – 2017

Я не знаю, що мене сюди притягує. Я приходжу на цю гору кілька разів на рік як на місце духовного паломництва, полюю тут на повітря, насичене атомами кисню та ароматом хвої. Хоча, найпевніше, річ не тільки в цьому. Не тільки смак повітря, не тільки солодкий дурман буків та ялин, не тільки приємна височінь з далекими буковинськими обріями, а ще й... Ще й дещо потаємне, що розтікається простором та вібує навколо.

Тоді це місто було зовсім іншим. Чи, можливо, не зовсім. Чи, можливо, цього міста взагалі не існувало, а всі ці світлини, які бачимо тепер, – можливо, їх створили навмисне якісь вигадники-казкарі. І лише старі будинки в стилі класицизму чи конструктивізму час до часу повертають нас у ту наповнену черешнями та вовняним хутром епоху.

Та що більше кілець відкладаю я на своєму стовбурі життя, то більше, здається, наближаюсь до того міста й до того часу. Можливо, вся штука в простій математиці: коли тобі десять, то «50 років тому» здаються вічністю. Коли ж тобі стає двадцять, то «60 років тому» сприймаєш як щось значно ближче, а що вже казати про твої сорок і «80 років тому». І якщо дзеркало мого життя розвернути, то я опинився б у міжвоєнних Чернівцях, які тоді й Чернівцями майже ніхто не називав, а частіше – Чернауцями, а дехто – здебільшого місцеві євреї – Черновіц.

А був це 1935 рік. Голуби на площі Унірій розмірковували про те, а чи не зручно було би мостити гнізда під величезними, майже метр заввишки, рекламними літерами на дахах навколишніх будинків. З одного боку площі виблискувала «NIVEA» – вишукані чернівчанки особливо любили пудру від цього бренду, фризери – креми для гоління, а віднедавна ввійшов у моду навіть крем для засмаги. На протилежному боці площі красувався «PHILIPS», чиї лампочки світилися майже у кожній чернівецькій оселі.

Саме тоді 15-річний Павел Бачинський стояв під пам'ятником Унірії, розмірковуючи про дві речі: коли

нарешті в нього виростуть вуса, щоб залишити собі то-несеньку чорну смужку над верхньою губою. Павел завважив у темряві кінотеатру «Скала», як виблискують діамантами оченята в дівчат, коли на екрані з'являється з набріоліненим волоссям та аристократичною усмішкою неперевершений Кларк Гейбл. Юнак не сумнівався, що саме тоненька смужка вусів надає американському акторові остаточної довершеності.

А те друге, про що думав молодий зухвалець, – це була власне Унірія, а точніше те, чи міг би його батько викувати кращий пам'ятник. Павел був певен, що міг би, бо хто ж найкращий коваль на Буковині, як не його татусь Лешек Бачинський з-під Городенки, а тепер уже з-під дуба, що на площі Герей.

Не знайшовши точної відповіді на обидва свої запитання, Павел глянув на побитого румунським буйволом австрійського орла, що насправді аж ніяк не хотів помирати, бо хоч і минуло 16 років, відколи прийшли румуни, а проте городяни й далі вперто розмовляли німецькою.

У той же час не тільки Павел Бачинський, а й мільйони інших європейців не відчували, що до них наближається інший буйвіл – огненний буйвіл війни. Але то все буде згодом. Це ми вже зараз знаємо, що станеться далі. Й через майже століття кидаємо тому поколінню докір: а чи не могли вони спинити це все, передбачити, задушити одного тирана у мюнхенській пивниці, а другого – втопити в гірській ріці на Кавказі.

Пан Павло, який колись був Павелом, ясно пам'ятає той день. Він повертався з футбольного матчу чемпіонату Буковини, в якому єврейський «Маккабі» забив на останніх секундах гол у ворота його улюбленої «Полонії», і тепер команда польської громади Чернівців у турнірній таблиці дозволить себе обігнати українському «Довбушу», німецькому «Яну» і навіть селякам із Берегомета, що на Сиреті.

Але, як ми знаємо, настрої у підлітків змінюється швидко, тому повз ратушу йшов уже зовсім веселий

юнак. У садах дозріли черешні, у школах та гімназіях розпочалися вакації, нагору попри вокзал тягнулося все більше вантажівок та возів зі свіжим чернівецьким пивом, на розі вулиць Бретяну та Мораріу з колії зі-йшов трамвай. Групку студентів, які вийшли з трамваю, пригода скоріше розсмішила, аніж злякала, й вони обговорювали між собою, що робити: чи йти далі пішки, чи подивитись як багатотонного неслуха поставлять знову на рейки. З усього було видно, що молодь їхала на Прут.

На балкон вийшла немолода єврейка, чиє волосся на маківці було чорним, а побіля скронь – сивим, майже білим. У руках жінка тримала склянку з лимонадом, який рятував її від зневоднення в ці спекотні червневі дні.

Водій трамвая підійшов до студентів, прохаючи їх, щоб вони підтвердили, що він їхав повільно і трамвай зійшов не з його вини. Але хлопці жартували собі над перестрашеним чоловіком, кажучи, що він їхав так швидко, що їм аж капелюхи з голів позлітали. Та ви ж не маєте капелюхів, прокричав водій. Отож бо й воно, сміялися хлопці, що всі капелюхи позлітали з голів ще на вулиці Штефана Великого.

Та вже за хвилину парубки вгамувались і запевнили водія, що підтвердять інспекції, що той справді їхав з високого спуску, наче віслюк домнула Думітру. Так і скажіть, мовив водій і, заспокоївшись, сів на бордюр.

– Я добре пам’ятаю той день, – казав мені пан Павло. – Я навіть пам’ятаю ту румунську пісеньку, яку наспівували студенти. Вона вмикається в моєму мозку, ніби поламаний радіоприймач, що коли хоче, працює, а коли хоче – то й ні. Ось так крізь усе життя вона ступає поряд зі мною. Якось ця пісня ввімкнулася мені в голові прямо у кріслі дантиста, і від того зробилося не так страшно. Я іноді думаю про те, що ті хлопці, може, вже

давно забули її. Та й де вони, ті хлопці? Чи живе ще бо-дай один в Чернівцях? Чи, може, забрали їх тоді, понад 50 років тому, до румунського війська і вже й нема ні одного серед живих? А тоді я їм заздрих. Вони – студенти. Майбутня еліта. Не те що зараз: куди не глянь – студент, а тоді це були обрані.

Які тоді були перспективи у мене, хлопця з української гімназії, поляка за національністю, чиї батьки крім польської та української – цими мовами розмовляли вдома – змушували вчити насамперед німецьку, але не румунську.

Мій батько, Лешек Бачинський, вірив, що колись повернеться матінка Австрія. Він добре пам'ятав усілякі історії про славетних Габсбургів, і не раз розповідав їх за обіднім столом. «Тебе за це колись арештують, Лешеку, – казала мама. – Забудь за Габсбургів. Останнього з них убили в Сараєві, і ти це добре знаєш». Батько не погоджувався. Він навіть хотів створити таємну організацію, яка могла би боротися за звільнення Буковини від румунських загарбників і повернення її в лоно матінки Австрії. «Мені потрібні для такої справи колеги, – казав тато, – які би стали членами організації, які б підняли народні маси проти загарбника. Поки маю такого одного – тебе. Ти готовий боротися за волю буковинського народу і повернення його під могутнє крило чесної династії Габсбургів?» Іноді я відповідав, що готовий. Але це була нещира відповідь. Бо я вже не знав, що таке та матінка Австрія. Я народився два роки по тому, як цю матінку нещадно розчавили війська Антанти. Припустімо, що в тебе народився десь зараз, у 1993-му, син – так само, як і я, – два роки по смерті імперії. Тільки тоді це була Австро-Угорська, а тепер – Радянська. І уяви собі, мій любий друже, що за 15 років ти запропонуєш синові боротися за великий Радянський Союз. Що твій син на це скаже? Як він жодного дня в тій країні не жив. Це якщо, звісно, Україна утвердиться і все буде добре. Ти не ображайся: я нічого такого не мав на увазі, коли казав, що

ти агітував би сина за совітів. Я знаю, що ти не з тих. То просто приклад такий.

Звісно, я не ображався. Я навіть трішки пишався тим, що пан Павло все це саме мені почав розповідати. Спершу я підозрював, що таких, як я, багато, що цей старий уже чоловік просто любить погомоніти, але пізніше його дружина запевнила мене, що це далеко не так. «Не знаю, що він там вам розповідає, але більше ні з ким він так багато не говорить. – Тоді вона, як то часто буває з жінками, сказала те, що висіло в неї на язичці, а вже потім подумала, чи варто було це говорити: – А ви, бува, не аферист?» Я й на неї не ображався. Бо наша дружба з паном Павлом справді була доволі дивною, зважаючи на те, що я був одного віку з його внуками.

Отже, в той день, коли почалася уся ця історія, Павлу Бачинському було 15 років. Звісно, її можна було б розпочати і з іншого дня, наприклад, коли сім'ю Лешека Бачинського після тривалих блукань періоду Першої світової занесло в Чернівці, наче маленьку на-сінину вітром. «То не я обрав це місто. Воно саме мене обрало. І яке тепер право я маю його покинути?» – казав Лешек. А ще можна було б розпочати цю історію з іншого спекотного дня і навіть з іншого міста – Сараєва. Хоча дехто каже, що роль Гаврила Принципа у європейській історії перебільшена, бо була вона надто проста – роль сірника, який рано чи пізно все одно би спалахнув.

Та, мабуть, доведеться все ж повернутися на ріг вулиць Бретяну й Мораріу, де збіглася купа людей поглянути, як ставитимуть на рейки норовистий трамвай. 15-літній Павел Бачинський уже було збирався рушити, коли поглянув ще раз на балкон. Позаду старшої єврейки з лимонадом з'явилась молоденька, зовсім юна дівчина в довгій білій сукні з брунатним паском, який охоплював її тоненький стан. Вугільно-чорне

волосся дівчини злегка кучерявилося і робило бліду шкіру обличчя ще блідішою. Панянка помітила, що в бік їхнього балкону витріщається у найвідвертіший спосіб якийсь замузаний, розчервонілий від сонця юнак, і скоренько заскочила назад до кімнати. Їй стало соромно перед самою собою, чи перед мамою, чи перед юнаком. Безпричинно соромно. Павела ж охопило інше відчуття – здивування. Як він міг не бачити цієї дівчини в місті раніше? Як можна було блукати цими горбистими вулицями і не помічати її? Десь після 25-го риторичного «як» Павел знову звів очі на балкон, де цього разу на червоному пуфі сиділа лише старша жінка, як здогадався юнак, – мати тієї не баченої досі красуні. Хлопець відчував, що панночка ще повернеться.

Колись на цій горі була фортеця. Кажуть, ще навіть у шістдесятих роках минулого століття були руїни, які розібрали, а на її фундаменті збудували телевежу. Зараз територія телецентру обнесена парканом, за яким гавкотять собаки. Видертися на самісінький вершечок телевежі було моєю мрією. Насправді, мрія ця досі залишається актуальною. Цецино, а саме так ця гора називається, сягає 512 метрів, а якщо додати ще 40 метрів телевежі, то виходить цілих 560, з висоти яких можна побачити не те що пів-Буковини, а й весь південь Західної України. З південно-західного боку – стрічка Карпатських хребтів, включаючи Чорногірський, на заході можна буде побачити вершечок снятинської ратуші за 40 кілометрів від Чернівців, а можливо, й Городенку, чи навіть і Коломию. З північної сторони, як на долоні, за тоненькою стрічкою Прута лежатиме Кіцмань, містечко, де народився Володимир Івасюк. А ще між полями пливе зелений корабель Неполоківської хлібозбиральні, неподалік від якої Черемош впадає в Прут. Зелені пагорби Хотинської височини, починаючи від Садгори, тягнуться на північний схід аж до Дністра. Глянувши на схід із Цецинської телевежі, можна буде

побачити власне Чернівці, чиї вулиці й будинки розтеклися пагорбами, наче вівці. На півдні знову будуть гори. Тільки на цей раз уже румунські.

– Те місто мало зовсім інший запах. Його вже неможливо відчутися зараз. І це стосується не лише Чернівців. Усі західні міста втратили це. Уяви собі, що вулиці були значно більш залюднені, на кожній площі був ринок з усілякими свійськими тваринами, цибулями та часниками, рибою та ковбасами. А ще люди з сіл, які пахнули сіном і гноєм, землею і травою. А ще натуральний одяг з овечого хутра, коров'ячої чи свинячої шкіри. Тільки ти не думай, що міські люди пахнули краще. Аж ніяк. Міщани пахнули вогкістю своїх помешкань, чиновники – папером, пилом і цифрами з рахункових книг. Хоч автовок було вже багато, але в місті ще було достатньо й коней, а деякі румунські селяни приїжджали до міста навіть волами. І не кожен тоді міг собі дозволити користуватися шампунями. Та коли чоловіки виходили на вулицю Флондор, то пахнули ваксою, так гарно було вичищене їхнє взуття.

Єдине місце в місті, де запах не змінився, – це берег річки Прут. Він і досі пахне камінням, мохом, хвоєю, рибою і трішки багнюкою через постійну зміну рівня води. Ми тоді навіть пили воду з річки. Хоч вона, можливо, й не була набагато чистішою, ніж тепер. Дівчата й жінки вже ходили на пляж. То були перші паростки фемінізму в Чернівцях. Та де там перші, таж давно вже були написані твори Ольги Кобилянської з її сильними й незалежними жінками. Так і не одружилася Ольга через цей свій вільний характер. Вона, як і я, мала польське коріння, досконало знала румунську та німецьку, але писати вирішила українською. Ніби відчувала, що за якісь сто років буде вільна держава і в цій державі буде їй місце.

Іноді пан Павло так захоплювався своєю розповіддю, що годі було його зупинити. Здавалося, хоче поділитися всім, що має. Сильно збуджуючись від напливу спогадів, він червонів і наче впадав у транс, і вже не зважав, чи слухаю я його, чи ні. Іноді він розповідав про речі, які я знав, які знає кожен школяр від шостого класу. Та його можна було зрозуміти: стільки ж бо всього було не виговорено від 35-го року і аж до 93-го. Схоже, він просто не мав кому розповісти. Постійно боявся, що знає забагато, що звинуватять у шпигунстві, у зазіханні на радянський лад. Хоч нічого таємного він не знав. Він просто пам'ятав те місто, де кінотеатр «Жовтень» був синагогою, де румунські няньки співали німецьким дітям українських колискових, а жінки вперше дозволяли собі прилюдно купатися в Пруті.

— Виявляється, я багато років жив в одному місті з Кобилянською. Правда, в протилежних кварталах. Я – біля вокзалу, а вона – в районі вулиці Новий Світ. Я й досі не знаю, чи бачив її колись. Мав би бачити, мали б ми десь перетинатись. Коли дивлюсь на її портрети, її світлини, то іноді здається, що десь таки бачив. Побіля Турецької криниці, чи на Новому Світі, чи біля сигуранци. Наприкінці навчання в гімназії я чув її ім'я, але тоді вона була вже зовсім старенька.

В 1940 році, коли прийшли совіти, то перейменували вулицю Флондор на її честь. Це для багатьох чернівчан, які не знали на літературі, тільки принизило її ім'я, бо радянської влади тоді не любили. А совіти ж хотіли такими хитрощами повернути на свій бік тутешніх українців.

Так само і я спершу думав, що Кобилянська – комуністка, і це сильно розчарувало. Розумієш, поки ми навчаємось у школі, нас знайомлять тільки з класиками. Тоді для нас існували лише історичні імена: Гьоте, Шіллер, Емінеску, Шевченко, Шекспір, Данте. Напевно, так і зараз: школярі вивчають класичних письменників, а тим часом десь зовсім поряд, через квартал сидить на лавці під міськими

каштанами й годує голубів живий майбутній класик. Я це все розповідаю тобі, мій друже, щоб ти розумів, скільки всього проходить повз нас. Стільки в житті прекрасних людей ми пропускаємо, не зупинивши свого погляду, не подарувавши усмішки. А скільки мелодій, а скільки слів, звуків, запахів, скільки книг і фільмів ми ніколи не почуємо, не відчуємо, не прочитаємо і не побачимо. Я прожив більшу частину XX століття, але що я від нього взяв? Мізер. Я навіть не тримав гвинтівки в руках. У столітті, де сталося найбільше вбивств за всю історію, є чоловік, який не тримав у руках зброї. Що цей чоловік тобі може розповісти? Я лише маю пару очей і пару вух серед інших шести мільярдів пар очей і вух. Якщо ти приходиш до мене по історію, то маєш розуміти, що перед тобою лише маленький кусник балконної ліпнини, який відвалився від старого чернівецького будинку, що його звів для своєї сім'ї якийсь торговець взуттям чи китайським шовком.

– Ви кажете, що не носили зброї, але якби носили, то в якій армії? – запитав я в Бачинського.

– Хороше запитання. Я себе ніколи про це не запитував. Я пообіцяв батькові боротися за матінку Австрію. Ми вдвох були єдиними членами підпільної організації «Der Schwarze Adler¹» імені цісаря Франца Йосифа. Діяльність нашої організації полягала в тому, що ми подовгу сиділи на кухні і я слухав батькові спогади про австрійський період його життя. Тоді приходила мати і казала нам: «Ой, замкнуть вас до цугундеру, хлопці, замкнуть». Обурений тато відповідав: «Не жвинди, жінко, мерджем² нах дер кюхе³». Оте «не жвинди» тато перейняв від торгівця

---

¹ Чорний орел (нім.)

² Від рум. *merget* – «йти».

³ Від нім. *nach der Küche* – «на кухню».

рибою із Заставни. І то не було щось незвичайне. В тогочасних Чернівцях слова переходили з мови в мову, з діалекту в діалект дуже легко. Тато дуже любив дзеркального коропа, сам його патрав, готував і їв мало не з кісточками. Рибу він постійно брав у того вусаня із Заставни. Ну, а на базарі люди й кажуть, що вчора риба була дешевша, а той торговець відказує: «Не жвинди мо, Гора Соломонович знає прецю⁴ на свою ді фіш⁵».

Але ти питав про армію, в якій мені б хотілося воювати.

Тоді я про це також не думав. Але якби я взяв зброю, то воював би або за польське підпілля, або за бандерівців. Ти не думай, що я так собі просто пасталакаю, бо ось у мене український паспорт, і зараз ми в незалежній Україні. Я знаю, що говорю. У поляків, українців та євреїв була своя війна. І всі ми її тоді програли. І всі ми її тоді виграли.

Ще до того, як приїхала вантажівка з тросами, щоб затягнути ошалілий трамвай з чернівецької бруківки, схожої на луску коропа із заставницьких ставів, назад на колію, Павел удруге побачив панянку в білому. Цього разу дівчина дивилася з балкона на юнака трішки довше. Тепер вона вже не соромилася, а просто дивувалась, як можна так безцеремонно витріщатися на незнайому людину. І вже Павел не втримав свого погляду й відвів очі, а коли підняв голову знову – дівчини не було.

Юнак збіг, майже злетів, пагорбом до залізничного вокзалу, поблизу якого стояв його дім. Батько був у кузні, тож, намагаючись погамувати своє збудження від того, що в Чернівцях з'явилася найвродливіша, наймиліша дівчина на світі, Павел ускочив до розжареного літнім сонцем і пекельним горном приміщення й одразу запитав, чи

---

⁴ Від рум. *preț* – «ціна».

⁵ Від нім. *die Fische* – «риба».

міг би тато викувати кращий пам'ятник Унірії, аніж той, що стоїть на площі Ринок.

– Синку, ти що, звар'ював? По-перше, я коваль, а не скульптор, а то зовсім різні професії. А по-друге, навіть якби я був найкращим скульптором у Європі, я би ніколи не зробив такого пам'ятника, бо ж я підданий Габсбургів. Як ти можеш про таке питати у голови підпільної організації «Der Schwarze Adler»? – обурено відповів Лешек Бачинський, витягнувши з води охолоджений елемент залізних ґрат.

Насправді батько Павела був далеко не єдиним прихильником повернення до Австрії. Таких таємних організацій, але зі значно серйознішими намірами та більшою кількістю членів, у Чернівцях було багато. Сигуранца вистежувала їх, декого навіть ув'язнювала, хоч і тішилася думкою, що між Австрією та Буковиною не було спільних кордонів, бо тепер їх відділяли Польща, Чехословаччина та Угорщина, і це дуже сильно шкодило сепаратистським планам симпатиків Австрійської монархії.

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати далі,
придбайте, будь ласка,
повну версію книги.